

PORTRETUL MESSALINEI: ÎNTRE SURSE ANTICE ȘI ÎNCERCĂRI CONTEMPORANE DE REABILITARE

Acest articol își propune să analizeze succint maniera în care împărăteasa Messalina este prezentată de către autorii antici Tacitus, Suetonius, Cassius Dio și Iuvenal, ca mai apoi, să stabilească dacă poate fi vorba sau nu, în cercetările contemporane cu privire la această figură feminină controversată, de anumite curente sau încercări de rehabilitare ale memoriei acesteia. Messalina are și acum puterea de a stârni curiozitatea celor care ajung să studieze istoria Romei antice. La o primă analiză a surselor antice scrise, împărăteasa se remarcă prin desfrâu, lăcomie și cruzime.

Valeria Messalina a fost cea de a treia soție a lui Claudius. S-a căsătorit cu acesta în jurul anului 40 p. Chr., pe când avea circa 14 ani, între cei doi soți fiind o diferență de peste 30 ani. Messalina se înrudea cu Claudius, fiind fiica lui Barbatius Messala, văr primar al viitorului împărat.

Relatarea lui Tacitus cu privire la domnia lui Claudius începe din anul 47 p. Chr. Pentru anii 37-47 p. Chr. trebuie să ne bazăm pe informația conservată de Cassius Dio și Suetonius despre activitatea lui Claudius și a Messalinei. Prin urmare, expunerea despre Messalina începe în anul 47 p. Chr., odată cu procesul lui Valerius Asiaticus desfășurat în dormitorul împăratului, în prezența soției sale. Messalina i-a împins pe senatorul P. Suillius Rufus și pe tutorele băiatului ei, Sosibius, să-l acuze pe Asiaticus de diverse crime. Aparent, puterea și bogăția lui amenințau tronul. Însă, adevăratele motive, în relatarea lui Tacitus, erau gelozia și lăcomia Messalinei. Aceasta era convinsă că Asiaticus este un fost iubit al Popaeaei Sabina, care avusese o aventură cu unul din amanții ei, un actor și fost sclav pe nume Mnster. Pe lângă aceste posibile motive, tânăra împărăteasă tânjea și la grădinile lui Asiaticus pe care acesta tocmai le renova și care în epoca Republicană au aparținut lui Licinius Lucullus¹.

¹ Despre această motivație discută pe larg Katherine T. Von Stackelberg în articolul *Performative Space and Garden Transgressions in Tacitus' Death of Messalina*, în *American Journal of Philology*, 130, 4, 2009, p. 595-624. V. și *Infra*, p. 9.

Atunci când discursul lui Asiaticus îl emoționează pe împărat, ea grăbește un alt senator, pe Vitellius, să treacă la fapte și să-l convingă pe împărat de vina lui Asiaticus. Lui Asiaticus îi este permis să-și aleagă modul în care să moară, iar Messalina o determină pe Poppaea să se sinucidă. Acesta este primul contact pe care cititorul îl are cu Messalina în opera lui Tacitus.

Suetonius o descrie pe Messalina ca pe o femeie dominatoare și adulterină, iar Cassius Dio ne relatează despre comportamentul ei:

„trăia în desfrâu și silea și pe celălalte femei să se prostitueze. Pe unele le obliga să se supună la actul sexual chiar în palat, în prezența și sub ochii bărbaților lor. Pe acestea, care acceptau așa ceva, le iubea și le favoriza (iar pe bărbații lor) îi atrăgea de partea ei prin tot felul de cinstiri și funcții înalte. Alte familii în schimb, care nu se înjoseau cu asemenea murdării, erau ținta urii ei, dacă nu și victime².

Aceste atitudini nu au fost mult timp cunoscute de către Claudius, subjugat cu totul de către mai tânăra sa nevastă³. Messalina trimitea sclave să se culce cu împăratul, ca să-i sustragă atenția de la faptele ei. Plătea tăcerea sau îi pedepsea pe toți cei care vroiau să-i denunțe desfrâul, așa cum s-a întâmplat în cazul lui Catonius Iustus, prefectul pretoriului, un potențial informator⁴.

Satira a VI-a scrisă de Iuvenal este plină de semnificații, făcând referire și la „episodul” Messalina, scriitorul fiind foarte aprig în condamnarea ei. Iuvenal aduce în discuție viciile femeilor, denigrând „instituția” căsătoriei. Pentru a-și realiza discursul poetic se folosește și de exemplul Messalinei, încă viu în ochii contemporanilor săi.

Poetul notează amănunțit și rece comportamentul împărătesei. Se arată indignat de incompatibilitatea între rolul de mamă al Messalinei pentru Britannicus și cel de curtezană⁵, întrebându-se la un moment dat dacă este cazul că pomenească și de adevăratele crime ale Messalinei, față de care desfrâul este totuși un păcat neînsemnat⁶.

² Cassius Dio, *Istoria romană*, trad. A. Piatkowski, București, Editura Științifică și Enciclopedică, II, 1977, 60, 18-31.

³ Tacitus, *Opere. III. Anale*, trad. Andrei Marin, București, Editura Științifică, 1964, 11, 28.

⁴ Cassius Dio, *Istoria romană*, 60, 18-31.

⁵ Iuvenal, *Satira a VI-a*, în *Persius, Iuvenal, Marțial. Satire și Epigrame*, trad. Tudor Măinescu, Al. Hodoș, București, Editura pentru Literatură, 1967, 124.

⁶ Iuvenal, *Satira a VI-a*, 133-135.

Messalina se prostitua sub numele de *Lycisca* (Fata-lup) într-unul din bordelurile din Roma. Își ascundea sub bucle blonde, *flauus galerus*, părul ei natural. A. W. J. Hollemann încearcă să găsească o explicație pentru comportamentul Messalinei din perspectiva modului în care se prezintă și a numelui pe care și-l ia⁷. Messalina poate își închipuia că va fi iertată pentru excesele pe care le făcea dacă o va imita pe Lupa, zeița tutelară a Romei, și pe preoții Luperci, care își acopereau capul cu *flauus galerus*. De asemenea, explicația comportamentului poate fi găsit și în viața străbunicului ei, Marc Antoniu⁸.

Iuvenal este cel care pune eticheta Messalinei de *meretrix augusta*⁹.

Jennifer A. Glancy, Stephen D. Moore întreprind o analiză a *Apocalipsei*, pasajul 17.1-18, în care au în vedere și discutarea termenilor: *ἑταίρα* (curtezană) și de *πόρνη* (prostituată)¹⁰. Figura Babilonului evocă cel mai îndeaproape portretul împărătesei Messalina, așa cum rămăsese în imaginarul colectiv, și așa cum fusese realizat de reinterpretările literare antice ale vieții împărătesei¹¹. Conturarea celor două reprezentări feminine se

⁷ A. W. J. Hollemann, *The "wig" of Messalina and the Origin of Rome*, în *Museum Helveticum*, 32, 4, 1975, p. 251-253, și Idem, *Lupus, Lupercalia, lupa*, în *Latomus*, 44, 3, 1985, p. 609-614. Acest autor concluzionează, în ambele articole, cu următoarea afirmație: "In sexual matters human imagination seems to have no limits".

⁸ P. Grimal, *L'amour a Rome*, Paris, 1963, p. 309-314, interpretează căsătoria Messalinei cu Silius ca pe o ocazie mistică, repetând hierogamia străbunicului Marc Antoniu.

⁹ Poate fi reamintit la acest punct, că invectivele sexuale sunt întâlnite în discursurile politice romane.

¹⁰ Jennifer A. Glancy, Stephen D. Moore, *How Typical a Roman Prostitute is Revelation's "Great Whore"?*, în *Journal of Biblical Literature*, 130, 3, 2011, p. 551-569. Reprezentările Messalinei oferă, din perspectiva autorilor articolului, o analogie foarte apropiată Babilonului creat de Sf. Ioan Teologul. La Sf. Ioan Teologul, Babilonul este văzut drept o *πόρνη*, în vreme ce, majoritatea cercetătorilor au catalogat Babilonul drept *ἑταίρα*.

¹¹ Glancy, Moore, *How Typical*, p. 562. Autorii se axează foarte mult pe articolul Sandrei R. Joshel, *Female Desire and the Discourse of Empire: Tacitus's Messalina*, în *Signs*, 21, 1, 1995, p. 50-82, în momentul în care discută modul în care este realizat portretul Messalinei la Iuvenal și Tacitus, preluând și explicând idei ale lui Joshel cu privire la dorința excesivă a Messalinei, cu posibilele explicații, motive și efectele urmărite.

aseamănă prin excesivitatea cu care își îndeplinesc poftele și prin statutul de prostituate. De asemenea, Glancy și Moore găsesc puncte comune între *Apocalipsa* Sf. Ioan Teologul și opera lui Tacitus, *Anale*. Aceste lucrări se intersectează în maniera în care vorbesc despre sex și gen în relația cu Imperiul.

La Tacitus, Messalina este întruchiparea excesului; se plictisește ușor și nu există să dea frâu liber gândurilor sale. Messalina este o apariție haotică care semnaleză declinul ierarhiei sociale. Aceasta tânjește la treapta cea mai de jos a societății, dar și acolo vrea să rămână o figură marcantă. Dorința ei devină violentă¹².

În opera lui Tacitus, acest fapt este implicit. La Sf. Ioan Teologul, acest fapt este explicit. Figura alegorică a Messalinei și figura alegorică a Babilonului la Sf. Ioan Teologul trasează, fiecare în parte, harta Imperiului¹³. Imperiul este cuprins în limitele unui corp feminin de nestăpânit, fluid și care se modifică permanent, depășindu-și granițele¹⁴.

În ambele lucrări, *Anale* și *Apocalipsa*, puterea imperială absolută este reprezentată drept o dorință feminină dezordonată, nepotolită și violentă. Spectacolul monstruos al acestor femei scăpate de sub control servește ca trop pentru autocrația imperială. Ce surprinde este faptul că aceste femei sunt mute¹⁵. Spre exemplu, Messalina este redusă la un simplu corp în final; în momentul în care Claudius este anunțat de moartea ei, în timpul cinei, acesta continuă să mănânce fără să ridice întrebări; cumva, aceasta este o concluzie așteptată pentru o narațiune menită să evoce, să alunge și să șteargă haosul în care decăzuse imperiul devenit o „prostituată”.

La Iuvenal, prin prisma faptului că avem de a face cu o satiră, credibilitatea sursei este redusă, deoarece în Antichitate, satira este parțial caracterizată de scopul de a distra și de a critica societatea utilizând hiperbole

¹² Despre natura violentă a Babilonului și sexualizarea acesteia, vezi și Glancy, Moore, *How Typical*, p. 566-567.

¹³ Aceste alegorii conțin transformările de gen în concordanță cu discursurile culturale care în mod reflexiv prezintă excesul feminin.

¹⁴ Glancy, Moore, *How Typical*, p. 566.

¹⁵ *Ibidem*, p. 568.

și caracteristici extrem de exagerate și accentuate¹⁶. Iuvenal își exagerează exemplul pentru a critica societatea sau pentru a comenta cu privire la anumite aspecte, după cum am văzut, pentru a descuraja instituția căsătoriei. Iuvenal pretinde că un bărbat nu ar trebui să se însoare pentru că inevitabil nevasta o să-l înșele și astfel „citează” cazul Messalinei. În mod evident, exagerările sunt menite să aducă un plus de eficacitate comentariilor sale satirice.

Claudius, ca toți ceilalți soți, îndură resemnat tratamentul impus de nevastă, pentru că ea preia inițiativa și reclamă să i se dea ascultare; femeile puternice își domină soții neputincioși. Deși raporturile tradiționale de autoritate din familie s-au inversat, nici femeia nu este stăpână pe situație, pentru că ea acționează sub imboldul unor porniri instinctiv stringente.

Cercetătoarea Kristen A. Hosack pune la îndoială descrierea pe care autorii antici i-au făcut-o Messalinei și aduce argumente menite să schimbe total imaginea împărătesei care a supraviețuit până la noi, înfățișarea nefavorabilă a unei femei care cu ușurință se deda unor activități ce contraveneau moralei romane¹⁷. Autoarea construiește o serie de argumente proprii sau le identifică la alți cercetători, alcătuind un set de probe menite să-i fie favorabile Messalinei. Una dintre idei ar fi faptul că Tacitus, interesat de moralitatea romană, vrea să ofere o serie de lecții cititorilor săi, prin urmare, exagerează portretul realizat Messalinei. Scrierea lui Tacitus se înscrie în tradiția senatorială care îi era ostilă lui Claudius, iar prezentarea Messalinei vine în sprijinul imaginii nefavorabile pe care Tacitus dorește să i-o realizeze lui Claudius; istoricul îl descrie negativ pe Claudius prin intermediul Messalinei.

Prin urmare, Messalina servește eforturilor depuse de Tacitus pentru a contura o imagine a unui Claudius slab; de aici derivă probleme în interpretările istorice centrate pe Messalina.

Claudius nu este conștient de faptul că mai tânăra lui soție îi manipulează pe oamenii care-l sfătuiesc pe el și nici despre legătura ei cu

¹⁶ Perspective asupra satirei în Antichitate, vezi: Kirk Freudenburg, *Satires of Rome. Threatening poses from Lucilius to Juvenal*, Cambridge, 2001; Susanna Braund, Josiah Osgood, ed., *A Companion to Persius and Juvenal*, Oxford, 2012.

¹⁷ Kristen A. Hosack, *Can one believe the Ancient Sources that Describe Messalina?*, în *Constructing the Past*, 12, 1, 2011. Analiza pe care Hosack o realizează poate fi catalogată cu ușurință drept părtinitoare Messalinei.

Silius. În fiecare episod care-i antrenează pe împărăteasă sau pe libești, aceștia vorbesc pentru Claudius. În anul în care Claudius efectua cenzura – ca o ironie – în calitate de împărat-censor, arbitru al moralei publice, acesta etala cunoștințe despre trecutul Romei, însă părea neștiutor în legătură cu afacerile propriului său cămin domestic. Hosack consideră că prin utilizarea acestui mecanism, autorul antic exagerează anumite trăsături ale caracterului Messalinei pentru a accentua defectele lui Claudius și atrage atenția asupra faptului că sursele lui Tacitus se bucură de o credibilitate îndoielnică.

Cât despre maniera în care Suetonius o prezintă pe Messalina, Hosack lansează ideea că, pentru a-l putea încadra pe Claudius în categoria împăraților răi, Suetonius ar fi avut nevoie și/sau s-ar fi folosit de Messalina pentru a-și atinge scopul. Un alt argument merit să vină în sprijinul acestui raționament, este faptul că Suetonius discută despre femei în contextul vieții soților lor. El o descrie pe Messalina ca pe o femeie dominatoare și adulterină, pentru a-l prezenta pe Claudius drept laș, subordonat nevestei și ușor de influențat de către ceilalți.

Urmând această direcție, este posibil ca și Suetonius să fi exagerat caracterul Messalinei și acțiunile ei pentru a releva atributele negative ale lui Claudius. Este important să nu uităm nici de înclinația lui Suetonius către bârfe. Un alt aspect important este și audiența pentru care acești autori scriau, și anume, clasa senatorială.

Barbara Levick susține ideea că, în contrast cu felul în care Tacitus o prezintă, Messalina nu era o adolescentă nimfomană, dar că utiliza sexul ca pe un mijloc de a compromite și controla politicieni¹⁸.

Multă vreme Messalina a putut să se bucure de sprijinul unor susținători și adulatori. Printre aceștia se număra și Lucius Vitellius, tatăl viitorului împărat, care o susținea pe împărăteasă în toate privințele, inclusiv și în cazul lui Valerius Asiaticus¹⁹. Știm că era stăpână pe voința lui Claudius și se aliase chiar cu unii libești ca să-l înspăimânte pe împărat cu spectrul unor comploturi. Libertul Narcissus îi este, inițial, favorabil Messalinei, ca în final să ajungă cel mai aprig dușman al ei.

¹⁸ Barbara Levick, *Claudius*, Cumberland, Rhode Island, 1993, p. 56: "in the main she used sex as means of compromising and controlling politician". Însă, Messalina rămâne într-un discurs care o face să fie controlată (captivă dorințelor ei) sau să controleze (manipulând dorințele celorlalți).

¹⁹ Tacitus, *Opere. III. Anale*, 11, 3. *Supra*, p. 1.

Narcissus complotază împreună cu Messalina împotriva lui Appius Silanus (consul în 28 p. Chr)²⁰. Acesta se afla în funcția de guvernator al Hispaniei Tarraconensis când Claudius îl cheamă la Roma, în 41 p. Chr., și îi aranjează căsătoria cu mama Messalinei, Domitia Lepida. La scurt timp, a fost acuzat de complot împotriva împăratului. A fost executat fără proces din ordinul împăratului.

Povestea condamnării sale este următoarea: Narcissus ar fi dat buzna în dormitorul împăratului înainte de răsăritul soarelui să-l informeze pe împărat cum că ar fi avut un vis în care Silius l-ar fi atacat pe împărat. Messalina ar fi apărut imediat și i-ar fi relatat lui Claudius că ar fi avut un vis similar. Cei doi ar fi aranjat anterior ca Silius să vină în dormitorul lui Claudius. Când Silius a vrut să pătrundă în dormitoare, Claudius a crezut că ar fi forțat intrarea pentru a-l asasina și a dat ordinul ca acesta să fie executat.

În surse sunt citate numele multor victime „vinovate” că se opuneau vieții duse de Messalina sau că stârneau interesul și lăcomia ei prin averile lor. Filozoful Seneca a fost un „caz” fericit, alegându-se doar cu un exil în insula Corsica²¹.

Copiii, Octavia și Britannicus, i-au asigurat o poziție temeinică pe lângă tron. Messalina nu a primit titlul de *Augusta*, influența exercitată asupra lui Claudius a fost destul de puternică. A fost numită chiar și „geniul cel rău” al lui Claudius. Unii istorici admit că ea era foarte tânără și că a fost o unealtă, manipulată de către mai experimentații curteni, funcționari imperiali și oameni politici²². Ea și suporterii săi, cum am menționat și mai sus, impulsivau angoasele și spaimile lui Claudius ca să-l determine să-i lichideze fizic pe inamicii lor sau pe cei destestați de ei din diferite și felurite motive.

O avem pe Messalina prezentă la sărbătorirea triumfului asupra britanicilor, celebrat de Claudius în 44 p. Chr.: „soția împăratului, Messalina, a urmat într-o trăsură carul triumfal al acestuia”²³. Senatul votează pentru

²⁰ Suetonius, *Claudius*, 37.

²¹ Despre motivația Messalinei pentru a dori exilul lui Seneca, v. H. W. Kamp, *Concerning Seneca's Exile*, în *The Classical Journal*, 30, 2, 1934, p. 101-108.

²² Vincenzo Scaramuzza, *The Emperor Claudius*, Cambridge, 1940, p. 90.

²³ Suetonius, *Claudius*, 17; Cassius Dio, *Istoria romană*, 60, 22.

Messalina dreptul la *carpentum*²⁴ pe care aceasta l-a ocupat imediat în urma lui Claudius, locul care de obicei era rezervat moștenitorilor de sex masculin, cetățenilor de rang înalt sau ofițerilor din armată²⁵.

Acordarea dreptului la *carpentum* Messalinei atestă o continuitate dinastică. Situația în care se petrece evenimentul poate avea și o altă semnificație. Rolul *carpentum*-ului este important, devine un vehicul comparabil cu carul triumfal, prin semnificația simbolică, mai ales prin faptul că a fost votat de Senat, fiind folosit într-o ocazie oficială, de stat. La fel de probabil, Messalina se afla în *carpentum* în calitate de preoteasă²⁶.

Poate că, mai ușor de crezut este faptul că Messalina, pur și simplu, trebuia să se afle în apropierea celor doi copii: Britannicus, care avea 2-3 ani și care cu această ocazie primește numele onorific merit să-i hărăzească victorii viitoare, și Octavia, care avea 4 ani. Această nouă onoare acordată Messalinei se petrece și vine la pachet cu onoarea acordată fiului ei, Britannicus, și cu perspectivele acestuia.

Izvoarele literare îi atribuie Messalinei și alte vicii. Ea ar fi dorit cu intensitate să acapareze mari cantități de numerar și parcuri, domenii. Messalina nu era interesată de problemele de stat doar în măsura obținerii unor profituri personale. Este pretins și faptul că Messalina, profitând de poziția deținută, ar fi vândut privilegii, comandamente militare, monopoli

²⁴ Acest vehicul a fost dezbătut de literatura de specialitate. Nu era un vehicul funerar sau un simbol pentru ceremonia deificării. În anumite circumstanțe, *carpentum* era folosit de preotese și, în particular, de către vestale.

²⁵ Sursele scrise vorbesc despre ceremoniile de *pompa triumphalis* în perioada Republicii, ca fiind caracterizate și de prezența fiilor care-și însoțesc tații. Dacă fiii aveau o vârstă prea fragedă, aceștia stăteau în *currus triumphalis*, dacă erau suficient de mari, stăteau în imediata apropiere a trăsurii, în spate, într-un car tras de cai sau direct pe cai. O serie de astfel de exemple avem la Marleen B. Flory, *The Integration of Women into the Roman Triumph*, în *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 47, 4, p. 489. Această practică supraviețuiește și în epoca imperială, fiind un prilej de promovare a succesiunii dinastice, un instrument de propagandă. Spre deosebire de perioada Republicii, când femeile nu dețineau roluri în aceste ceremonii și erau prezente doar ca spectatoare sau participante la rugăciunile de mulțumire care erau aduse zeilor de către întreaga populație, în epoca augustană apar câteva mărturii cu privire la implicarea figurilor feminine din cadrul familiei imperiale, în celebrarea triumfurilor. Câteva exemple întâlnim la Flory, *The Integration*, p. 490-492.

²⁶ Flory, *The Integration*, p. 492-493.

acordate de către stat, chiar și calitatea de cetățean roman. Se pare că ar fi obținut și cruțarea unor libertți meschini și a anumitor conspiratori împotriva propriului ei soț în schimbul unor sume de bani²⁷.

Totuși, amestecul în activitatea cancelariei, nu i-a permis Messalinei cu adevărat să controleze în mod constant birourile acesteia, *scrinia*.

Messalina își atrage ura libertților imediat după uciderea lui Polybius, unul dintre cei mai devotați oameni ai împăratului, în 47 p. Chr., pentru opoziția manifestată în chestiunea Decimus Valerius Asiaticus. Episodul a creat prima breșă în solidaritatea dintre Messalina și puternica clică a libertților imperiali. Ceilalți libertți încep să se teamă de ea, mai ales că pentru împărăteasă „nu este suficient faptul de a fi adulteră și prostituată la palat, dar dorea să aibă și mai mulți soți”²⁸. Libertții, stăpâni pe birourile de la palat, se temeau acum de slăbiciunea minții împăratului, care-i putea pierde și pe ei în urma unor posibile uneltiri ale Messalinei.

Cu privire la dezonoranta dependență a lui Claudius față de libertții săi, istoricul Josiah Osgood opinează că această atârănare vine dintr-o necesitate dată de faptul că împăratului îi lipseau cunoștința și experiența în privința conducerii imperiale, arta guvernării și a intrigilor politice²⁹.

Tacitus a narat cu lux de amănunte, în treisprezece capitole³⁰, prăbușirea Messalinei din cauza unei iubiri *vecine cu nebunia*³¹. Messalina se îndrăgostise prostește, de ceva vreme, de tânărul aristocrat Caius Silius. Acesta fusese desemnat consul pe anul 49 p. Chr. la insistențele Messalinei. Bogățiile palatului erau mutate de către împărăteasă în casa amantului ei, pe care-l silește să și divorțeze. Se pare că tânărul Caius Silius aspira la tronul Romei.

²⁷ Cassius Dio, *Istoria romană*, 60, 16-17.

²⁸ Cassius Dio, *Istoria romană*, 60, 31.

²⁹ Josiah Osgood, *Claudius Caesar: Image and Power in the Early Roman Empire*, New York, 2011.

³⁰ Tacitus, *Opere. III. Anale*, 11, 12, 26-38.

³¹ Trebuie subliniat faptul că, Tacitus, atunci când prezintă episodul în care Messalina cade în dizgrație și este executată, se simte obligat – ca la începutul relatării sale – să-și asigure cititorii că în ciuda faptului că toate menționările pot părea extraordinare și greu de crezut relatarea lui este verificată de mărturiile verbale și scrise ale celor vârstnici (Tacitus, *Opere. III. Anale*, 11, 27.1-2).

Plecarea lui Claudius la Ostia, neînsoțit de Messalina, care a pretextat o indispoziție, era un moment prielnic ca cei doi îndrăgostiți să-și pună în aplicare planul.

Silius ar fi vrut la un moment dat să curme relația, ne spune Tacitus, însă această abordare nu ar fi fost decât o tactică de constrângere a Messalinei pentru a acționa în defavoarea lui Claudius și în favoarea lui Silius, cât mai repede cu putință. Caius Silius propune ca unică soluție, căsătoria, aducând o serie de argumente. Messalina nu pare încântată, fiind conștientă că viitorul ei alături de Silius ajuns împărat, nu era unul sigur. Se pare, sugerează Tacitus, că Messalina ar fi acceptat această uniune deoarece „avea un suflet stors de viață”, iar relația lor deja devenise un subiect care stârnea numeroase reacții la Roma.

Totuși, Silius se afla într-o poziție dificilă: dacă o refuza pe Messalina, totul se termina pentru el, însă, dacă ar fi ales să se complacă într-o relație cu ea, în ciuda riscurilor, ar fi putut avea anumite avantaje viitoare. Așadar, Tacitus îl prezintă pe Silius în postura următoare: el este cel care o grăbește pe Messalina să se căsătorească. Faptul presupunea complicitatea și promisiunea ca Messalina să-și păstreze puterea. Continuarea puterii ei, *potentia*, este mai degrabă un element menit să ateste politicul, nu romanticul³².

În absența lui Claudius, cei doi se căsătoresc, folosindu-se de separarea unilaterală acordată de dreptul roman, după Tacitus, o faptă de domeniul basmelor și totuși reală³³.

Narcissus³⁴ îl avertizează pe Claudius că „dacă nu ia lucrurile în pripă, noul bărbat al Messalinei pune mâna pe Roma”³⁵.

Preocupați de plăcerile nunții, proaspeții căsătoriți nu iau nicio măsură serioasă ca să ajungă la guvernare. Acest fapt îi conferă lui Narcissus

³² Tacitus, *Opere. III. Anale*, 11, 28.1.

³³ O sugestie cu privire la acest episod este aceea că poate nu a fost vorba de un complot împotriva lui Claudius și că prin căsătorie s-a manifestat un mecanism politic, o manevră a Messalinei de a-și întări poziția la curte în fața influenței crescânde a Agrippinei.

³⁴ Timp de o zi Narcissus primește împrumuturi speciale pentru a lua măsurile pe care el le va crede de cuviință. Acest fapt atestă dimensiunea politică a celor petrecute.

³⁵ Tacitus, *Opere. III. Anale*, 11, 30.

un avantaj. Din ordinul lui, au căzut sub securea călăului toți amanții Messalinei în frunte cu Silius și cu „nuntașii de la storsul strugurilor”.

Messalina este împiedicată să aibă o întrevedere cu Claudius³⁶; se refugiază la mama sa, în grădinile de odinioară ale lui Valerius Asiaticus, pentru a-și pregăti apărarea.

Comportarea lui Claudius din acele clipe vădește slăbiciunea și teama lui de comploturi:

„chiar dragostea înflăcărată ce o avea pentru Messalina și-a înăbușit-o, nu atât din cauza rușinii publice, cât de teamă ca nu cumva iubitul ei Silius să-i ia tronul³⁷. Atunci, fugind la tabere în mod rușinos și tremurând de frică, întreba tot drumul dacă mai este împărat sau nu³⁸.

Între timp, Claudius se liniștește și chiar dă poruncă să i se înfățișeze Messalina. Narcissus realizează faptul că, în situația în care Messalina va ajunge la Claudius, zilele sale sunt numărate: „Și dacă Narcissus nu ar fi grăbit uciderea ei – scrie Tacitus – moartea și-ar fi îndreptat pașii către acuzator”³⁹. Astfel că, din proprie inițiativă, libertul dă ordin centurionilor să plece la locul de refugiu al Messalinei și să o ucidă.

Execuția Messalinei în Grădinile lui Lucullus asigură o simetrie morală povestirii lui Tacitus. Messalina, cea care-și dă frâu liber și își îndeplinește toate dorințele, se autodepășește pe sine și devine victima propriilor sale excese, murind în grădinile pentru care ea a ucis⁴⁰. Katherine T. Von Stackelberg consideră că obținerea Horti Luculliani nu a fost doar un capriciu al Messalinei, ci aspirația ei de a deține o autoritate care în mod normal era a bărbaților. Posesia unui astfel de tip de proprietate era o nouă formă de reprezentare imperială. Asocierea între spațiul urban verde și puterea imperială era o practică comună la Iulio-Claudieni, fiind inițiată chiar de Augustus⁴¹.

³⁶ O scenă crucială se petrece pe drumul către Ostia, când Messalina călătorește afară din oraș într-un car pentru gunoaie, însoțită de copiii ei, Octavia și Britannicus, dar și de conducătoarea vestalelor, Vibidia, pentru a întâlni trăsura lui Claudius care era în drum spre oraș.

³⁷ Tacitus, *Opere. III. Anale*, 11, 31

³⁸ Suetonius, *Claudius*, 34.

³⁹ Tacitus, *Opere. III. Anale*, 11, 37.

⁴⁰ Von Stackelberg, *Performative*, p. 596.

⁴¹ *Ibidem*, p. 590.

Moartea Messalinei este ordonată de Narcissus fără știrea împăratului. Claudius nu mai exista. Toți istoricii care povestesc despre acest episod își folosesc talentul pentru a descrie cum libertii, conduși de Narcissus se îngrămădesc să orchestreze evenimentele de așa natură încât rezultatul final să fie în favoarea lor și să aducă ruina Messalinei.

S-ar părea că Messalina influența personajele masculine prin discursul ei. Libertii lui Claudius se tem de vocea ei, asociată cu aspectul ei fizic; prezența fizică l-ar fi putut influența pe Claudius. Reducerea la tăcere este modul lor de a o înlătura; urechile împăratului trebuie să fie acoperite pentru vocea ei. Maleabilitatea lui Claudius este un element major în această dramă, opinează cercetătorul Garrett G. Fagan⁴². El putea să-și schimbe părerea în orice clipă, așadar, viteza era importantă în acele momente⁴³. Suspansul crește după ce afacerea este relatată lui Claudius. Prim-planul acțiunii se mută între panica împăratului, încercarea Messalinei de a obține acces la el și efortul lui Narcissus de a o împiedica să realizeze acest lucru.

Sheila K. Dickison vede în acest moment tensionat un alt prilej pentru Tacitus să ni-l înfățișeze pe Claudius ca pe un obiect luat în batjocură de către contemporanii săi, dar și de către cititori. Imposibilitatea împăratului de a-și exercita puterea adecvat, permite ca aceasta să cadă în mâinile cui nu ar fi trebuit. Umorul se realizează prin construcția acestei lumi întoarse pe dos⁴⁴.

La moartea Messalinei, Senatul votează pentru înlăturarea numelui Messalinei de pe inscripții și a statuilor sale din locurile publice și private⁴⁵.

Când i se aduce vestea morții Messalinei, Claudius nu întreabă dacă de „mâna ei sau a altuia, și ceru să i se umple cupa și ospățul urmă ca de obicei”. Claudius :

⁴² Garrett G. Fagan, *Messalina's Folly*, în *Classical Quarterly*, 52, 2, 2002, p. 567.

⁴³ Tacitus, *Opere. III. Anale*, 11, 28.2; 11, 31.1; 11, 37.2-3.

⁴⁴ Sheila K. Dickison, *Claudius: Saturnalicus Princeps*, în *Latomus*, 36, 3, 1977, p. 634-647.

⁴⁵ Datorită acestei *damnatio memoriae*, astăzi există doar trei sculpturi atribuite Messalinei. Cea mai cunoscută este cea de la Muzeul Luvru. La Muzeul Chiaramonti, Vatican, se mai păstrează un cap de marmură al Messalinei, la fel și la Muzeul Albertinum din Dresda. Pentru o analiză detaliată a acestor sculpturi, v. Susan Wood, *Messalina, wife of Claudius: propaganda successes and failures of his reign*, în *Journal of Roman Archeology*, 5, 1992, p. 219-234.

„nu dădu semne de ură, de bucurie, de mânie, de tristețe [într-un cuvânt] de niciun simțământ omenesc, nici atunci când vedea veselia acuzatorilor, nici atunci când privea jalea copiilor săi”⁴⁶.

La scurt timp după moartea Messalinei, așezându-se la masă, întrebă de ce nu vine și împărăteasa. Se pare că pe mulți din cei condamnați la moarte îi chema a doua zi la masă sau la un joc de zaruri și „crezând că ei întârzie, le reproșa prin curier că sunt niște somnoroși”. Exemplele sunt grăitoare pentru uitucenia împăratului și mai ales pentru modul în care era perceput de contemporanii săi.

Suetonius ne spune că însuși împăratul a semnat actul de dotă la căsătoria Messalinei cu adulterul Silius, dându-i-se „asigurarea că este o simulare, ca să îndepărteze un pericol ce-l amenința și pe care îl prevesteau unele semne”⁴⁷.

Întregul episod Silius a fost văzut și ca o povestire care conținea o morală, părănd o întâmplare similară unei anecdote⁴⁸. Anecdotele din perioada imperială sunt puse la îndoială prin particularitate lor însă rămân revelatoare pentru ceea ce evidențiază cu privire la credințele și ideologiile romane. Este discutabil dacă acest episod este în totalitate un construct literar, care nu reflectă nicio realitate istorică demonstrabilă.

Garrett G. Fagan aduce în discuție ideea că motivul adulterului regal nimicitor se bucură de o folosire de lungă durată, însă artificiile literare și dramatice sunt așteptate de la scriitorii antici, astfel că etalarea unor astfel de mecanisme, inclusiv evocarea unor motive familiale și chiar a unui anumit vocabular, nu fac imposibilă acuratețea istorică. Folosirea de anecdote la Tacitus, precum și atitudinea lui față de femei cu greu l-ar determina să inventeze un eveniment atât de crucial cu privire la domnia lui Claudius. Astfel, este improbabil ca relatarea lui Tacitus cu privirea la decăderea Messalinei să fie în totalitate o ficțiune⁴⁹.

⁴⁶ Tacitus, *Opere. III. Anale*, 11, 38.

⁴⁷ Suetonius, *Claudius*, 29.

⁴⁸ Fagan, *Messalina's Folly*, p. 568.

⁴⁹ Trebuie mereu avut în atenție faptul că el scrie din perspectiva posterității, când o tradiție despre Messalina a avut deja oportunitatea să prindă rădăcini și să crească, astfel că unele detalii pot fi extrem de tendențioase. De asemenea, atunci când membrii familiei imperiale sau oameni apropiați ai *Domus Augusta* cădeau în dizgrație, se obișnuia să se motiveze înlăturarea lor prin tocmai eșecurile morale. Spre

Messalina a acționat de așa manieră că Principatul, ca instituție, nu a putut tolera acest comportament. Dată fiind problema succesiunii și a aranjamentelor nedeterminate pe care Augustus și ceilalți împărați au fost forțați să le adopte pentru a face față situației, delictele sexuale ale prințeselor privilegiate erau automat îmbibate cu o dimensiune politică percepută de o manieră în care greșelile neînsemnate ale împăraților nu erau. Prințesele care înainte de Messalina au făcut greșeli similare și au trebuit să plătească în final un preț teribil pentru s-au comportat așa⁵⁰.

Un rol al femeilor romane aristocrate era de mult timp politic în scopul său: cimentarea alianțelor între membrii individuali puternici sau între familii; căsătoriile dinastice au continuat să aibă loc sub Iulio-Claudieni. Ca rezultat, identitatea soțului femeii din familia imperială era definit în termeni politici, dinastici. Astfel, faptul că o femeie din familia imperială își lua un amant purta repercusiuni dincolo de gusturi individuale sau circumstanțe maritale particulare.

Chiar dacă pedepsirea adulterului cădea sub privatul *aegis* al *pater familias* în orice gospodărie romană, accidentele sexuale ale unei femei din familia imperială adăuga și purta semnificație publică și politică. O prințesă sau o împărăteasă care lua în patul ei o persoană din afară, o aducea, simultan, în centrul politic al dinastiei. De vreme ce amanții femeilor din familia imperială în mod natural tindeau să provină din elita romană – din familii care putea să nutrească aspirații la tron –, problema devenea și mai acută⁵¹.

Prin urmare, nu conta dacă adulterul unei prințese era motivat din punct de vedere politic ca parte al unei manevre dinastice sau a unui complot, sau dacă avea originea cu totul în circumstanțe personale, era *ipso facto* un act politic.

Augustus a instaurat principiul când a întrebuițat vocabularul folosit

exemplu, cazul Octaviei, soția lui Nero, exilată în 62 p. Chr. în baza unor acuzații nedovedite de adulter.

⁵⁰ Elizabeth Keitel, *Tacitus on the Deaths of Tiberius and Claudius*, în *Hermes*, 109, 2, 1981, p. 206-214, sugerează că ignoranța lui Claudius în privința adulterului duce la declinul Messalinei.

⁵¹ Acest lucru nu presupune că toți amanții femeilor din familia imperială și aveau pretenții la tron.

în cazurile de trădare pentru a descrie adulterul în cadrul familiei imperiale⁵² și se aplica clar doar femeilor⁵³.

După acest trist episod⁵⁴, „Claudius declară în fața praetorilor adunați că, nereușindu-i căsătoriile, va rămâne celibatar, iar dacă nu va rămâne nu se opune să fie ucis de mâinile lor”⁵⁵.

Libertatea de conduită acordată de Claudius soțiilor sale poate aminti de cea de care se bucurau femeile etrusce. Însă, de ce este Claudius neliniștit când vine vorba de al doilea capriciu al Messalinei – care îi și aduce sfârșitul? Pentru că se gândește că ea ar putea transmite Imperiul altuia. Claudius vede brusc în ea o nouă Tanaquil⁵⁶ și antica influență a femeii etrusce în transmiterea moștenirii și a puterii. Cu Messalina moartă vedem că împăratul – prin moartea sa asigură tronul lui Nero; astfel, mort, el joacă ultimul său rol etrusc,

⁵² Tacitus, *Opere. III. Anale*, 3, 24.2-3.

⁵³ Pedepsirea amantilor, a bărbaților asociați, nu demonstrează neapărat că era vorba de o conspirație la mijloc, ci atestă cum comportamentul sexual inadecvat al unei prințese era el în sine un pericol, o amenințare politică la adresa împăratului care deținea funcția și, din perspectiva lor, toate părțile vinovate trebuiau pedepsite. De aici și reacția Senatului la unele din evenimente: ștergerea numelor și înlăturarea statuilor, votarea aducerii de mulțumiri pentru siguranța împăratului, recompensă pentru delatori ș.a.m.d. Astfel, dimensiunea politică a adulterului femeilor din familia imperială rezidă în însuși actul de adulter și în unele cazuri nici nu este nevoie să se caute dovezi care să ateste existența unor comploturi sau intrigi.

⁵⁴ Fagan, *Messalina's Folly*, p. 578, analizează și ideea cum că întâmplarea a fost introdusă *post factum* ca parte a acuzațiilor inventate împotriva adulterinilor o dată ce au fost descoperiți. Din această perspectivă, Messalina și Silius au plătit un ultim preț pentru adulterul lor, dar nunta a fost o ficțiune născocită pentru a aduce ruina ei. Tot autorul ridică trei obiecții față de această ipoteză: sursele antice înregistrează nunta ca fapt petrecut; nunta joacă un rol crucial în cursul evenimentelor; povestea nunții cu siguranță îl face pe Claudius să arate drept caraghios, prost și incapabil să-și controleze soția. Însă, unanimitatea surselor în transmiterea căsătoriei ca eveniment petrecut poate fi rezultatul unei credințe bazate pe o tradiție ce-și are originea în versiunile oficiale ale evenimentului care ar fi accentuat depravarea morală a Messalinei. Reală sursă a decăderii Messalinei a fost nu căsătoria ei cu Silius (dacă aceasta s-a petrecut, într-adevăr), ci faptul că s-a asociat cu el de la bun început.

⁵⁵ Suetonius, *Claudius*, 24, 4.

⁵⁶ De origine etruscă, soția lui Tarquinius Priscus, al cincilea rege al Romei.

acela de Tarquin⁵⁷.

Cu privire la relația lui Claudius cu Nero, Josiah Osgood sprijină teoria conform căreia, recunoaște faptul că principatul rămăsese încrezător, încă se baza pe memoria lui Augustus, fidelitate care, de altfel, a pavat drumul către războiul civil din 69 p. Chr., pentru că implicit ar fi fost nevoie de o rudă de sânge a lui Augustus pentru conducerea Principatului și o criză s-ar fi ivit când nicio rudă n-ar mai fi rămas în viață⁵⁸.

După moartea Messalinei, deși Claudius afirmase că nu mai dorește să se mai căsătorească, libertii săi caută, însă, să-i găsească o nouă soție. Messalina l-a făcut pe Claudius să pară slab și incapabil să conducă, să nu fie demn să primească respectul pentru modul în care își administra căminul domestic. Aflându-se în această situație, Claudius trebuia să se recăsătorească și să îndrepte balanța, tocmai pentru a restabili încrederea populației în el⁵⁹.

Împăratul s-a arătat oscilant în privința femeilor propuse de către libertii săi apropiați⁶⁰. Căsătoria lui Claudius cu Agrippina a părut pentru unii istorici un act de inspirație politică⁶¹. Împăratul a dorit să reconcilieze familia

⁵⁷ Denise Rebuffat-Emmanuel, *Un Étruscologue Victime de Son Temps: L'Empereur Claude*, în *Etudes classiques. Faculté des lettres et sciences humaines d'Aix*, 2, 1967, p. 213.

⁵⁸ Josiah Osgood, *Claudius Caesar: Image and Power in the Early Roman Empire*, New York, 2011. În recenzia la lucrarea lui Osgood, recenzie ce a apărut în *The Ancient History Bulletin. Online Reviews*, 2, 2012, istoricul John Aveline nu este de acord cu această ipoteză emisă de Osgood. Afirmă că un astfel de argument poate fi clătinat cu ușurință: oricine ar putea întreba dacă valorizarea lui Nero de către Claudius, pentru stabilitate, nu avea de-a face mai mult cu Germanicus decât cu Augustus, iar Războiul civil din 69 p. Chr. a fost rezultatul existenței a numeroși pretendenți când niciun succesori nu fusese pregătit pentru o carieră politică în fruntea Principatului.

⁵⁹ C. M. C. Green, *Claudius, Kingship, and Incest*, în *Latomus*, 57, 4, 1998, p. 765-791.

⁶⁰ Tacitus, *Opere. III. Anale*, 12, 1.

⁶¹ Agrippina Minor s-a născut în anul 16 p. Chr., în orașul renan ce avea să-i poarte mai târziu numele, *Colonia Agrippinensis*, Köln-ul de astăzi, de unde Germanicus conducea luptele împotriva triburilor germane. Din prima căsătorie, cu Cneus Domitius Ahenobarbus, a avut un fiu, pe Lucius Domitius Ahenobarbus, viitorul împărat Nero. Cnaeus Domitius moare de hidropizie în anul 40 î.Hr., lăsându-i o mare avere, confiscată de Caligula, care o și exilează. După asasinarea lui Caligula, Claudius a rechemat-o la Roma. Din cauza rivalității cu Messalina, Agrippina a fost nevoită să

imperială, în interiorul căreia proliferaseră discordiile, crimele, ofensele, conjurațiile și chiar anumite combinații antidinastice. Cel mai probabil, Claudius avea nevoie de o perioadă de stabilitate domestică, să-și refacă imaginea de *pater familias* și, poate, să se întoarcă la vremurile în care cuplul imperial putea fi văzut ca un exemplu moral în rândul populației.

Trebuie spus și că Tacitus prezintă comportamentul Messalinei în contrast cu cel al Agrippinei⁶². Dorința sexuală este folosită pentru conturarea caracterului Messalinei, dar și al Agrippinei. Messalina se joacă cu afacerile de stat pentru a-și satisface dorințele. Legăturile Agrippinei sunt folosite pentru a-i servi unor scopuri cu final politic. Istoricul crează o diferențiere de gen între mijloace și finalități. Când finalitățile sunt politice, comportamentul actorului este asemănător cu cel al unui bărbat, opus comportamentului haotic al femeii care-și face de cap⁶³.

La Cassius Dio femeile sunt coruptibile din punct de vedere moral și transgresive din punct de vedere social. Messalina, ca și Agrippina de altfel, își asumă și subminează rolurile și privilegiile rezervate bărbaților în cadrul societății romane.

Analizând figura Messalinei, așa cum este conturată de către Tacitus,

ia din nou calea exilului. Reîntoarsă la Roma se căsătorește cu bogătaşul Passienus, dar și acesta a decedat curând, lăsându-i ca moștenire o mare avere. Pentru mai multe detalii despre viața Agrippinei, vezi: Anthony A. Barrett, *Agrippina. Sex, power and politics in the Early Empire*, New Haven, 1996; Judith Ginsburg, *Representing Agrippina. Constructions of Female Power in the Early Roman Empire*, New York, Oxford University Press, 2006. Cercetătoarea Linda W. Rutland împarte cariera Agrippinei în trei mari secțiuni: a. perioada de dinainte de căsătoria ei cu Claudius; b. Principatul lui Claudius după căsătoria lor; c. Principatul fiului ei Nero. Cariera ei sub Nero poate fi din nou împărțită: o scurtă perioadă de dominație și perioada finală de decădere. Tacitus folosește cuvinte care denotă emoționalism și raționamente feminine de neînțeles, dar în timpul perioadei de început el se referă la un regim viril instituit de ea la Roma.

⁶² Tacitus manifestă în scrierile sale înclinația de a structura narațiunea prin perechi de personaje contrastante, iar această tendință se manifestă în pasaje izolate. Un exemplu pentru Messalina este chiar episodul morții sale (11.37.3): calmul demn al mamei Messalinei, Domitia Lepida, se opune isteriei și lașității Messalinei în fața morții.

⁶³ Ambele femei sunt caracterizate de *saevitia* (Messalina, 11.12.1; Agrippina, 12.59.1) și *superbia* (Messalina, 11.37.1; Agrippina, 12.7.3, 13.14.1, 14.1.2).

cercetătoarea Sandra R. Joshel aduce în discuție maniera în care Charlotte Brontë, în romanul *Jane Eyre*, se folosește de imaginea Messalinei pentru a descrie unul din personajele sale. Reprezentarea Messalinei supraviețuiește peste veacuri și rămâne de actualitate chiar și în secolul al XIX-lea. Evident, Charlotte Brontë nu ar fi ales să facă referire la imaginea acestei împărătese dacă publicul nu a fi fost familiar cu ea. Este vorba despre un scurt paragraf în care Edward Rochester o descrie pe soția sa, creola Bertha Mason, iar unul dintre atributele folosite este: „o Messalina indiană”⁶⁴. Să reținem acest aspect.

În ceea ce-l privește pe Tacitus, acesta proiectează asupra Messalinei puterea și acțiunea care lui îi lipsesc ca senator, chiar dacă el construiește o narațiune în care ea este adusă la tăcere și vânată. Prin acest mecanism, Joshel identifică o relație între prezentul imperial al lui Tacitus și trecutul acestuia; Tacitus dobândind prin intermediul scrierii istoriei o putere care-i lipsea în activitatea politică. Reprezentarea puterii Messalinei, a corpului ei și a dorințelor ei necontrolate, îi permit lui să vorbească precum un comentator critic la adresa forțelor care au redus la tăcere oameni buni; despre realitățile puterii din vremea lui Nerva/Traian⁶⁵. Și Syme a considerat că modul în care Tacitus prezintă femeile, *furioase*, poate avea legătură cu propriile sale experiențe în sânul familiei și în afara mediului familial⁶⁶.

⁶⁴ Remarc faptul că se încearcă realizarea unei comparații între perioada în care Imperiul britanic era corupt, în trecut, și asociat cu sistemul de plantații din Indiile de Vest și perioada prezentă a Imperiului, sănătos din punct de vedere moral asociat cu misiunea civilizatoare din India; astfel, cele două femei, Jane Eyre și Bertha Mason, cu imaginea lor participă la realizarea acestei distincții – Jane Eyre aparține Imperiului just al prezentului, în vreme ce, Bertha Mason, desfrânată, nebuna soție a lui Edward Rochester marchează imperiul corupt din trecut. Prin urmare, Brontë asociază trecutul Imperiului britanic cu Roma, care în imaginația secolului al XIX-lea (mai exact la mijlocul secolului) era văzută ca rădăcina din care corupția a evoluat în civilizația vestică. Imaginația istorică și Imperiul roman furnizează mijloacele prin care pot fi invocate înclinațiile creolei; numele Valeriei Messalina pare este un nume potrivit pentru a descrie o sexualitate feminină incontrollabilă ce altfel poate fi specificat de un adjectiv al locului sau de rasă.

⁶⁵ Joshel, *Female Desire*, p. 65.

⁶⁶ Ronald Syme, *Princesses and Others in Tacitus*, în *Greece and Rome*, 28, 1981, p. 40-52. Syme a evidențiat și faptul că femeile de la curtea imperială, cele care se bucurau de faimă, în timpul domniilor lui Caligula și a lui Claudius, amintesc de

La fel ca în Jane Eyre, Tacitus operează, astfel, prin imaginea Messalinei – care-i permite o comparație între prezent și trecutul imperial corupt în care femeii îi este conferită puterea de a-și pune în aplicare dorințele. Prin comportamentul Messalinei, devine facil pentru Tacitus să relateze despre cum a crescut puterea împăratului, recunoscută drept autocratică la momentul în care el scrie. Distincția între prezent și trecut este distincția între imperiul bun și cel rău iar diferențele sunt subliniate, făcute, și prin intermediul figurilor feminine.

Messalina servește drept un mecanism pentru a se comenta cu privire la puterea imperială și imperiu. Chiar dacă Tacitus reprezintă o femeie anume, reprezentarea lui se referă la ceva mai mult decât o personalitate feminină individuală⁶⁷. În povestirea lui Tacitus despre principatul claudian, evoluția dorințelor Messalinei funcționează de așa manieră încât semnalizează corupția și dezordinea geografiei lăsate de Augustus. În discursul despre puterea imperială, Messalina lui Tacitus funcționează precum un indicator al familiei imperiale, al orașului, al puterii împăratului. Femeia devine imperiu, sau, mai exact, elemente ale geografiei imperiale și puterea imperială însăși.

Istoricii moderni care încearcă să o definească pe Messalina nu pot scăpa de construcția lui Tacitus în care avem dorința ei excesivă care produce haos și emasculează, violența ei și vocea ei ambiguă care mișcă narațiunea dar care este, în esență, mută. Ca și Bertha Mason, Messalina este o reprezentare ce permite istoricului să marcheze o distincție greu de realizat, între prezent și trecut, între Imperiul bun și Imperiul rău.

Analizând sursele antice, se poate remarca o tendința lor spre generalizare; dacă Messalina a fost capabilă de anumite lucruri ce contraveneau *mos maiorum*, atunci este cu mult mai ușor să se facă aluzii și la alte comportamente negative, Messalinei fiindu-i atribuite, astfel, foarte probabil, și crime pe care nu le-a comis.

Scriitorilor antici le era la îndemână cazul Messalinei, exagerând portretul împărătesei au oferit lecții de moralitate cititorilor și/sau au

aroganța și de puterea de care se bucurau soțiile și fiicele nobililor spre finele Republicii, identificând, în articolul menționat mai sus, și modelele de inspirație pentru construcția acestor portrete feminine.

⁶⁷ Despre cum apare femeia în opera lui Tacitus, cum sunt descrise femeile și care sunt categoriile în care se împart, vezi și Benedetto Riposati, *Profili di donne nella storia di Tacito*, în *Aevum*, 45, 1-2, 1971, p. 29-31.

construit umorul și ironia, în ceea ce privește viața împăratului Claudius.

Analizele recente cu privire la viața Messalinei nu pot fi încadrate în categoria unor încercări de reabilitare a imaginii ei. Mai degrabă, este vorba de schimbarea perspectivelor de abordare a scrierilor antice. Au fost lansate noi ipoteze, ipoteze care pun accent pe nedreptățile autorilor antici față de Messalina, injustiții realizate de cele mai multe ori prin exagerarea excesivă a comportamentelor împărătesei. În această direcție, cititorul nu simte neapărat o undă de compasiune la adresa acestui personaj istoric însă, poate avea o atitudine mai îngăduitoare la adresa Messalinei.

Cercetătorii pun și un accent mai mare pe viața autorilor antici, pe motivele care îi determină să scrie într-un anumit fel despre personajele feminine din operele lor, iar în cazul Messalinei, încearcă să identifice cât din comportamentul Messalinei este autentic.

Messalina nu contenește nici astăzi să stârnească pasiunea și curiozitatea cercetătorilor, cea mai recentă contribuție fiind lucrarea de sinteză alcătuită de Marisa Ranieri Panetta, *Messalina e la Roma imperiale dei suoi tempi*, apărută la editura Salani, în 2016.

CORINA-RUXANDRA GAVRIȘ ȘTEFLEA
Universitatea din București

MESSALINA'S PORTRAIT: BETWEEN ANCIENT SOURCES
AND CONTEMPORARY REHABILITATION EFFORTS

Abstract

Valeria Messalina was the third wife of Emperor Claudius. She was characterized by strange, impudent behavior, modest obscenity, and sexual hyperesthesia; a beautiful, intelligent woman, among other things, who used her qualities as dictated by her senses and sexual stimuli. Empress Messalina was passionate for money, she had the ambition of leadership and she was dominated by the thirst for revenge and blood. This paper deals in parallel with the way in which the writings of the Roman authors – especially Tacit, Suetonius, Juvenal, and Cassius Dio, constructed Messalina's portrait, and the current discourse of the scholarly literature proposing a rehabilitation of the image of the Empress. For example, researcher Kristen A. Hosack casts doubt on the ancient description of Messalina and presents a series of arguments designed to change this image of the empress that has been passed on to us, that of a woman who was easily engaged in activities that

contravened Roman morals. One reasoning in this direction is that Tacit, interested in Roman morality, wanted to offer a series of lessons to his readers and thus exaggerates the portrait of Messalina. Senatorial tradition was hostile to Claudius; the presentation of Messalina supported the unfavorable image that Tacit wished to make to Claudius, the historian choosing to depict Claudius negatively through his wife. We notice, in an entirely new way in the Romanian historiographical landscape, how ancient writers manipulated the historical events and the language, in order to distort the public's perception of Messalina.

Keywords: Romans, Principate, Julio-Claudian dynasty, *domus Augusta*, adultery.

